

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Сава Стоянов Сивриев (ШУ „Епископ Константин Преславски“)

за обявения от Института за литература към БАН – София, конкурс за професор в професионално направление 2.1. Филология, научна специалност „Българска литература“ („Възрожденска литература“) – ДВ, брой 29, вторник, 21 април 2015, София, според заповед 191 във връзка със ЗРАСРБ, Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в БАН и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в Института за литература при БАН и Решение на Научния съвет на Института за литература – Протокол № 5/18.05.2015, с участник доц. д.ф.н. Камен Василев Михайлов

Камен Михайлов е утвърден изследовател на Българското възраждане, на Петко Славейков, Христо Ботев, на Пенчо Славейков. Впечатляващата негова книга „Български/булгарски образи в рускоезична среда“, София, 2014, върху която той е работил повече от тридесет години, публично представи неговото знание и в областта на Българското и Руското средновековие. Немалко са цитиранията и рецензиите на и за неговите научни текстове. Автор е на голям брой статии в отпечатания първи том на „Енциклопедия на Българското възраждане“, София, 2014. Камен Михайлов е утвърден преподавател в български и чужди висши училища – СУ „Св. Климент Охридски“, ПУ „Паисий Хилендарски“ и ФИ „Любен Каравелов“ – Кърджали, ШУ „Епископ Константин Преславски“, в Брянския държавен университет „И. Г. Петровский“, а сега в Будапещенския университет „Йотвьош Лоранд“.

В конкурса за професор той е представил: монографията „Мемоаристиката на ранните руско-турски войни“, София, 2015, „Васил Друмев (Митрополит Климент)“, София, 2012 (редакция и справочен апарат), „Устав на Българското книжовно дружество. Юбилейно фототипно издание“ (съставителство и коментар на документите), София, 2014, статии и студии, от които шест са печатани в чужбина и единадесет у нас, така също и със статиите в „Енциклопедия на Българското възраждане“, София, 2014.

„Мемоаристиката на ранните руско-турски войни“, София, 2015, представя нов и некомментиран досега в българската филологическа общност, доколкото на мен ми е известно, книжовен материал. Книгата запълва празноти и променя представата за ранното Българско възраждане в неочаквана и неподозирана досега посока. Камен Михайлов е оставил встрани от изследването си политическите, дипломатическите, стратегически, батални и пр. аспекти на войната, а е съставил – такава, каквато тя е през погледа и записките на руското офицерство – картина на всекидневието на българската общност в края на XVIII – началото на XIX век в Османската империя. И това е картина на всекидневието в условия на периодични войни, в които руските войски унищожават градове като Русе, Свищов, Никопол, села – без смисъл, Варна – с военен смисъл, и пр., и пр., като в началото руските воини и не подозират за съществуването на еднородното и единоверско племе българи в пределите на Османската империя. Според документите се оказва, че ранното Българско възраждане в Мизия и Източна Тракия се случва, ако се случва и доколкото се случва, в условия на непрекъснато материално разорение, след „кърджалийското време“ и след войната за независимост на Гърция от 1821 г. И както авторът на монографията пише, без да цитирам точно, единствено вярата е онова, не религиозната вяра, а вярата в себе си е била причина за това непрекъснато възраждане и възраждане из пепелищата, които оставяли по земите на българите завоеватели или по-късни освободители. И едните, и другите решавали върху територията на българското землище свои геополитически, икономически, дипломатически въпроси. Въпроси на имперско честолюбие и гордост, в решенията на които проблеми масовият ежедневен българин, с дом и семейство, не участвал, а понасял тежоби и разорения, които му били причинявани – според желанията на един или друг имперски хатър. И издигал, и устройвал из пепелищата отново и отново своя дом.

В сегашното време, което изглежда като време на разпад и подобно на времето от края на XVIII – началото на XIX век, „Мемоаристиката на ранните руско-турски войни“ е една оптимистична книга, въпреки четения в нея реализъм за това, що е човек, що е политика, империя. Въпреки Библейското знание за това, че: „и разкая се Господ, задето бе създал човека на земята, и се огорчи в сърцето си“ (Бит. 6:6). И въпреки даже Петко-Славейковото заключение, че ако искаш да ти се доплаче, заеми се да правиш добро на българите.

Камен Михайлов се е заел да прави това добро в годините на своята зрелост от жизнен опит, професионално знание и научна трезвост. След съпреживяна и дълго време обмисляна и обговаряна българска културна и гражданска история, както се

разбира, с Тончо Жечев, Вера Мутафчиева, с други мислещи сега люде, но да видим – дали домът и този път ще възкръсне из руините около нас, дали това ежедневие ще се строи според светла перспектива за мир и благополучие – материално и нравствено, за да пребъде този дом във времето. Дали ще се построи отново между мераците на едни или други геополитически сили, които кой знае защо мислят, че ще успеят и във вечността, която всекиму, даже и на империите предстои, да отнесат своята слава и величие.

Трябва да призная, че за последните изречения ме подведе „Мемоаристиката на ранните руско-турски войни“, която изобилства с лични преценки, спомени, възрожденско ангажиране на читателя с пряко обръщане към него, мнения на автора, който дълбоко и достатъчно дълго – тридесет години, съпреживява това, което е написал в книгата – като свой личен проблем. Затова тя не е само научен текст. В нея се четат отпечатъци на автопортрети на автора.

Както се чете в публикациите на Камен Михайлов, още в 80-те години на миналия век, във времето на най-изявения устрем на българското литературознание да говори теоретично, във времето на благородното намерение да се създаде теоретичен модел за миналото на българската култура и литература, като това минало бе четено чрез парадигмите на хуманитаристиката от втората половина на века – структурализъм, семиотика, рецептивна естетика, херменевтика и пр., и за които усилия свидетелстват забравените сега национални конференции по историческа поетика в Баня, преизобилни от научно разноречие, но важен и неоценен досега научен факт, след последвалите след 90-те години деконструктивистки в широкия смисъл на думата и постмодерни четения на литературното минало, Камен Михайлов, виждайки и знаейки всичко това, като че ли е пропускал това време и това говорене край себе си и се е доверил, и затова и съсредоточил своя интерес върху изучаването на документа. Събирането, осмислянето, систематизирането и накрая – историческите и теоретични изводи, той извежда из документалния материал. Навярно, следвайки традицията на българската филологическа наука, изучавала Българското възраждане. Или принципите на работа на проф. Дочо Леков. Или пък, работил много години и издал с ценен коментар, в който има изречения за дисертации, текстовете на Пенчо Славейков, Камен Михайлов да е приел правилото за дистанция от какъвто и да било публичен шум и творчество, съзирането на миналото, в тишина и размисъл. Или пък е научен усет – не знам.

Но за да събере и осмисли, да систематизира и приведе не в сложен научен, а в обикновен, на пръв поглед, изказ книжовния материал, той работи близо 30 години.

Това се случва и с „Мемоаристиката...“.

Впрочем този тип мисловна практика – теорията да се извежда из документа, в частност, и по индуктивен път въобще, е правило, наложено още след средата на XIX век. След като Джон Стюарт Мил издава *A System of Logic* (1843), с което съгражда новия модел на индуктивното мислене и индуктивна логика, в която обща посока въпреки се движи и мисленето в посочените книги – от документа към теоретичната постройка.

Защо се е случил обаче дедуктивният български литературоведски патос в и после 80-те години на XX век, с неговата полезност, е тема за друг разговор.

Не че в това има някакъв нов и непознат смисъл, то е само припомняне на това, че всяка една култура е феномен в себе си, колкото и да е сходна, и да е приличаща на друга култура. В това е нейната ценност. Колкото и несъстоятелни страници да са изписани за ускорението ѝ.

В „Мемоаристиката...“ както документите, така и изводите, направени поради тях, са впечатляващи и променят представи за минало и култура, които представи, явно поради липса на време за работа с паметници и мислене, се приемат аксиоматично. Оказва се, че не е нужно да се чете по нов начин, а да се чете, както трябва. Да не се бърза с четенето и теориите, заради ефекта на научното говорене или писане, а бавно и упорито да се търси близостта до истината.

Това е направил Камен Михайлов в „Мемоаристиката...“. Както той пише, XVIII и XIX век са особено важни за осъзнаването на единството на българската общност в Османската империя, а по-късно и на идеята за българска държавност. И това, което е особено важно в тази книга, е как изглеждат българското и българите през очите на руските военачалници, оставили записки за войните и за това време.

В този план следва да се припомни, че Русия воюва с Османската империя от 1568 г. до Първата световна война – общо 349 години. Хабсбургите – от 1527 до 1791 г. – водят в продължение на 264 години войни с Османската империя. Много от тези войни са върху българското землище и това няма как да не обособи материалния, икономически, граждански, книжовен, демографски релеф на българската общност.

Само един пример. Знае се какви са последствията от руската политика на Балканите за българското население – масовото обезлюдяване и преселение на българи в южните земи на Руската империя. Същите преселения се случват и на запад, в Хабсбургските земи.

И ако политическото поведение на Наполеон принуждава Хабсбургите да съсредоточат вниманието си на запад, то Русия следва своите имперски интереси на

Балканите неотклонно и до наши дни.

Както се знае, до книгите на Юрий Венелин в 1829 г. знанието за българите, населяващи Балканите, в Русия е твърде ограничено. А и текстовете на Юрий Венелин имат значение повече за нас и твърде малко – за Руската империя, което в някаква степен обяснява нейното поведение спрямо българите. Спрямо Възраждането на българската общност и идеята за българска държавност. Като добавим също и войната за независимост на Гърция, реформите на Махмуд II, то не само и единствено „кърджалийското време“, за което сравнително повече знаем, определя българския материален и мисловен релеф в края на XVIII – началото на XIX век.

Бе отбелязано вече, че Камен Михайлов е проучил нови за нас руски книжовни документи, които досега не са били в научно обращение. Те са изключително интересни с това, че са снимки и хроника на време, което досега се губеше в представата за всекидневието на българската общност от XVIII – XIX век. Тази представа се основаваше най-вече на разказаното от св. Софроний Епископ Врачански. А в руските свидетелства за времето на българите от края на XVIII – началото на XIX век има и нещо друго – чуждата гледна точка. Погледът отвътре може да бъде и субективен, и преднамерен, и с някакво свое намерение. Докато погледът отвън, чуждият поглед е повече или по-малко обективен, сигурен и достоверен.

В „Мемоаристиката...“ Камен Михайлов не коментира руските източници от някоя предвзета или предпоставена от него идея, от гледната точка на някаква идеология, политическа доктрина, религиозно познание и пр. предвзети мисловни конструкти. След дългата и продължителна работа върху източниците той е намерил общите места в тях и ги е систематизирал. Така са се получили твърде интересни глави в текста на книгата: 1. Обем на понятието; 2. Герои и героизация; 3. Специфични условия; 3. Мотивация.

Камен Михайлов провокира и деструктира представи въз основа на документа.

Оказва се, че миналото не е такова, каквото ние бихме искали то да бъде, каквото ние измисляме, не е митология, т.е. сакрален исторически разказ, в който може единствено да се вярва, а е реалност, като всяка една реалност, която и сега ни заобикаля.

Мотивацията за участие във войната не е възвишена и жертвена, което по може да се случи с мотивацията за жертва за своето, описана в „Записките“ на Захари Стоянов, да речем. Поведението към чуждото, според руските документи, е съобразено с онова, което е ценно за руската среда, част е от руската менталност и е видимо, и по-малко видимо като кариера, слава, престиж, мода, секс, екзотика, плячка, грабежи,

облагодетелстване. А мотивацията за героика и героично поведение е придобиването на знаковост и престижност, която би осигурила после просперитет в руското общество.

Е, каква религиозна или жертвена, от любов към нещо, мотивация за поведение може да се разчете тук, само от заглавията на подразделите?

Изключително неочаквано и бъдещо на пръв поглед възражения, които отпадат, щом се прочете текстът, е част пета – „Влияние на България и българите върху руското съзнание“. Оказва се, че по най-неочакван начин то съществува. Част шеста – „Специфични военни образи“, са образи на смъртта: човешката смърт, смъртта на своите, смъртта на чуждите, смъртта на населението, смъртта на животните. Опустошението като образ на смъртта – „смърт“ на природата, „смърт“ на населените места, разрушения, изгорената земя. Последното като тактика май за пръв път руската армия прилага като военно поведение връз землището на Османската империя и в частност връз българското землище. Смъртта е ежедневие и е онова, което е около българина и неговия дом в края на XVIII – началото на XIX век. Така, както смъртта е ежедневие и в „Житието“ на св. Софроний Епископ Врачански.

Сред тази смърт, с която трябва да свикнеш, следва и още нещо – осма глава от „Мемоаристиката...“, а тя е: „Политически представи: българинът – заплаха за Руската империя“. Не поради друго, а поради революционните настроения, които се зараждат сред българската общност и които никак не са учудващи сред това ежедневие на смърт и унищожение, съставлящо делника на обикновения човек. В девета глава са извадени представите от документите за българина и неговата народопсихология – образ на неизвестния (другия) – сив, неинтересен, забравен, лишен от екзотика и богатство, външен облик – лице, фигура, облекло. И противоречивият образ за България, изваден из тези мемоари – неинтересна страна, враждебна страна, „намерен рай“. Образи на българина, според неговото поведение – враг, благонадежден, освободен, жертва.

Особено ценни са приложенията към „Мемоаристиката...“ – военни мемоари, дипломатически записки, битови описания, които уверяват в достоверността на написаното, поради множеството систематизирани факти, деструктиращи утвърдени представи. Пълната библиография на използваните мемоари. Именният справочен показалец – кратка енциклопедия на военните лица, участващи в описаните в книгата събития, като, освен военното звание, е отбелязано и тяхното поведение по време на войните. Например: „Грабе, Павел Христофорович, генерал – командва челен своден отряд (драгуни, казаци, пехота) в кампанията 1828 – 1830 г. По своя инициатива напада превъзхождащи го башибозушки отряди, безчинстващи в български села.“ Или: „Кутейников – казашки офицер. Участва в грабежи над мирното население в Свищов

във войната 1828 – 1830 г.“

Какво да се каже – въпреки всичко това, което знаем, което сега четем, което по-късно се случва с българите в Македония, Беломорието, Сърбия, Добруджа, Русия – корава българска душа.

„Мемоаристиката...“ е книга, полезна за пълнотата на образа на Българското възраждане. Тя отваря път за точно мислене – не на идеологии, на митологии, а на здрав разум и прагматизъм, за да знаем реално какво е било онова, което е било, и какво е възможно да е онова, което предстои да дойде. Отново – това е оптимистична книга, в която, въпреки всичко, българите строят своя дом сред пожарища, пепелища и смърт.

И ако подобни книги биха били научен факт и за българските мъченици от края на XVIII – началото на XIX век, за състоянието на българската общност в Османската империя след въстанието в Гърция през 1821 г., когато вселенският патриарх Григорий V е бил обесен на вратите на патриаршеския храм „Свети Георги“ в Константинопол, за отношенията между българската общност и Вселенската патриаршия, която обгрижва българите поне до 1872 г., за изнесеното Българско възраждане в Австрийската империя, в землището на която се печатат много от българските книги, ако всичко това е факт, то навярно представата ни за ранното Българско възраждане би била по-пълна.

Като имам предвид качествата на представения в конкурса монографичен труд „Мемоаристиката на ранните руско-турски войни“, София, 2015, и останалите текстове, посочени в началото на рецензията, по които е работил Камен Михайлов – „Васил Друмев (Митрополит Климент)“, София, 2012, „Устав на Българското книжовно дружество“, София, 2014, журналните негови статии в чужбина и у нас, неговата преподавателска работа в наши и чужди висши училища, написаното от него досега, давам своята положителна оценка и предлагам на научното жури Камен Василев Михайлов да заеме академичната длъжност „професор“ в професионално направление 2.1. Филология, научна специалност „Българска литература“ („Възрожденска литература“) – ДВ, брой 29, вторник, 21 април 2015.

19.08.2015 г.

Проф. д-р Сава Сивриев:

